

БАЊОЛУЧКА ЕПАРХИЈА И НОВА ВЛАСТ 1945–1947. ГОДИНЕ

Мр Драган ШУЋУР
Војни свештеник, Бања Лука

АПСТРАКТ: У раду се на основу архивских извора, штампе и релевантне литературе износи однос нове власти и Бањолучке епархије у периоду 1945–1947. године. Рад се бави положајем свештенства, узурпацијом и експропријацијом црквене имовине, као и обновом црквеног живота на подручју ове епархије последице Другог свјетског рата.

Кључне ријечи: *Бањолучка епархија, свештенство, црквена општина, црква, парохија, парох, аграрна комисија, експропријација, нова власт, градски народни одбор*

Однос нове власти према свештенству

Могло би се рећи да први сусрет Српске православне цркве са новом комунистичком влашћу није најављивао сукоб који је слиједио. Представнике Српске православне цркве захватило је одушевљење када је Црвена армија заједно са партизанима ослободила Београд. Све је пливало у народноослободилачком и панславистичком одушевљењу. Међутим, народноослободилачка фатаморгана брзо је ишчезла. Нова власт, атеистичка по свом суштинском опредјељењу, настојала је да се утемељи у народу.¹

¹ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књ. 3, Келн, 1986, стр. 182–185.

Новим уставом од 31. јануара 1946. озакоњена је одвојеност цркве од државе, али не и државе од цркве.²

Као што се могло очекивати, свештенство је било прво на удару нове власти. Уследили су не само друштвено-политички него и физички напади,³ са ликвидацијама свештеника. Комунисти нису штедјели животе свештеника које су сматрали политичким и идеолошким противницима. У Србији су убили 46, у Црној Гори 33, у Босни, Херцеговини и Славонији 46 свештеника. За СПЦ то су били тешки и ненадокнадиви губици.⁴

Свештенство Бањолучке епархије, које је за вријеме рата било на удару усташке власти, нашло се у сличном положају доласком комунистичке власти. Страдање свештенства настављено је и послје рата. Нова власт је на самом почетку своје владавине ликвидирала неколико свештеника. Тако су комунисти убили слједеће свештенике: Јована Марчетића, пароха шљиванског, Миладина Петровића, пароха лепеничког, Мирослава Глушца, пароха хадровског, Тодора Кондића, пароха маринског, Николу Пејовића, пароха челиначког, Милорада Балабана, пароха рогољског, Луку Марчетића, парох марићког, и јеромонаха Георгијеа (Сулевић) из манастира Гомионица.⁵ Поред ликвидираних, још шест свештеника вођено је као нестали: Бранко Кусоњић, Милош Васиљевић, Ђорђе Сулић, Михаило Фљак, Кајица Кострешевевић и Доситеј Обрадовић.⁶ Од несталих свештеника, Кајица Кострешевевић је био у затвору од новембра 1945. до 3. јуна 1946. Војни суд у Бањој Луци га је осудио на 15 година затвора. Од истог суда били су осуђени Драгутин Павић, парох драксенички, на пет,⁷ и Душан Млађеновић, парох јаворански, на осам година затвора.⁸

Дио свештенства остао је у Србији послје рата, јер је било много препрека за њихов повратак. Свештеници који су хтјели да се врате на своје парохије морали су имати дозволу власти.⁹ Да ли из личног оклијевања да се врате или због забране власти, у Србији је остало 12 свештеника: Душан Мачкић, Милан Јовановић, Војин Инђић, Григорије Крижановски, Мирко

² Димшо Перић, *Црквено право*, Београд, 1999, стр. 218–228.

³ Ђ. Слијепчевић, *н. д.*, стр. 185.

⁴ Драгољуб Р. Живојиновић, *Српска православна црква и нова власт 1944–1950*, Србиње–Београд–Ваљево–Минхен, 1998, стр. 14.

⁵ Саво Б. Јовић, *Утамничена Црква*, Београд, 2002, стр. 70 и 79; *Шематизам Епархије бањолучке*, Бања Лука, 2000, стр. 84.

⁶ АБиХ, Фонд Комисије за вјерска питања, несређена грађа, кутија, бр. 1, Извјештај о стању појединих конфесија Црквеног суда Епархије бањолучке Вјерској комисији БиХ од 24. априла 1946.

⁷ АЕБЛ, у архиви Епархије бањолучке налази се несређена грађа сложена у фасциклама, ф. 3, Списак осуђених свештеника достављен Синоду из 1949.

⁸ Вељко Ђурић Мишна, *Летопис Српске православне цркве 1946–1958*, књ. 1, стр. 393.

⁹ Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970*, ИНИС, Београд, 2002, стр. 166.

Обрадовић, Милан Лабус, Јован Кукавчић, Стеван Бодрожа, Чедо Радуловић, Петар Ђуровић, Предислав Миливојевић и Павле Убавић.¹⁰

Свештеници који су нову власт дочекали у својим парохијама били су изложени физичким нападима,¹¹ затим различитом арсеналу притисака, малтретирања, обмањивања и забрана. Тако је у августу 1945. свештеник Јово Давидовић из Бање Луке, послао неколико писама Здравственом одјеку Градског народног одбора у Бањој Луци. Прота се жалио да га већ трећи пут Градски народни одбор погрешно обавјештава о мјесту са кога креће спровод, као и о времену поласка спровода из мртвачнице. Жалба је упућена да би се зауставило непотребно мучење пароха и погрешно обавјештавање усменим путем које су чиниле градске власти.¹² Међутим, са погрешним обавјештавањем настављено је и писменим путем. Градски народни одбор упутио је 11. августа писмени позив свештенику Јови Давидовићу да обави сахрану два друга (војна лица) и да ће спровод кренути у 14 часова из војне болнице у Бојић-хану. Кад је прота дошао, у мртвачници је било само једно тијело, које је чекало родбину да дође из Приједора, а сахрана је требало да се обави тек сутрадан. На ово, као и на претходна три погрешна обавјештења у посљедњих 20 дана, Управа парохије уложила је жалбу Окружном народном одбору.¹³ Градски народни одбор кривицу за ова обмањивања пребацито је на војну болницу, која је њих погрешно извјештавала.¹⁴

Забране које су доносиле локалне власти и испољавање самовоље појединаца, представника нове власти не само што су понижавале свештенство епархије већ су и ометале црквени живот. Један такав примјер представља случај из Пискавице. Наиме, Срески народни одбор Пискавице издао је наредбу свим парохијским управама на свом подручју да се у недјељу, 28. октобра 1945. забрањују сви пирови, свадбе и крштења. Забрана је издата због политичког збора који је требало да буде одржан у сусједној Омарској. Ипак, овај срески одбор одобрио је вјенчање младенаца из Омарске, али под условом да се све мора обавити до осам сати ујутру, јер касније почиње политички збор.¹⁵ Сличан случај догодио се и у селу Разбоју, у срезу србачком.

¹⁰ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Извјештај о стању појединих конфесија Црквеног суда Епархије бањолучке Вјерској комисији БиХ од 24. априла 1946.

¹¹ У извјештају Синода о раду сједница одржаних од 26. 10. до 30. 11. 1946. стоји да се умољава надлежни архијереј да поднесе извјештај о резултату судског поступка против нападача на протојереја Симу Кондића, пароха у Босанском Новом, затим, упућен је протест Државној комисији за вјерска питања против СНО у Српцу што је иселио из парохијског дома свештенике у Босанском Кобашу и Српцу. *Гласник СПЦ*, бр. 1, 1947. стр. 6.

¹² АЕБЛ, ф. бр. 1, Жалба свештеника Јована Давидовића ГНО од 5. августа 1945.

¹³ АЕБЛ, ф. бр. 1, Жалба свештеника Јована Давидовића ГНО од 11. августа 1945.

¹⁴ АЕБЛ, ф. бр. 1, Писмо ГНО Српској православној парохији бањолучкој од 13. августа 1945.

¹⁵ В. Ђурић, *н. д.*, стр. 68–69.

У овом мјесту уочи празника Усјековања главе светог Јована Крститеља, председник мјесног одбора одузео је црквене кључеве од црквењака и опсовао попа и цркву наређујући да сутра на празник не звоне звона и да се не отвара црква. Разлог овоме био је политички збор, на који је требало усмјерити народ, а не у цркву. Како овај председник није долазио нити вратио кључеве, богослужење се није могло обавити. Исти председник покушао је да забрани богослужење и на Преображење, 19. августа 1945, кад је храмовна слава.¹⁶ Самовоља локалних политичара испољавала се на различите начине, што показује примјер из села Рудице (архијерејско намјесништво босансконовско). На други дан Васкрса 1946, народни посланик Светозар Вејновић попео се на црквене степенице и испред самих црквених врата, док је свештеник обављао вјерски обред, одржао окупљеној маси дуг говор. Послије њега политичке говоре су одржала и двојица грађана. На примједбу свештеника да није умјесно држати политичке говоре испред црквених врата, посланик је одговорио: „За добро народа смијем и у цркви држати“. Исте године у цркви мркоњићкој није прочитана посланица, јер је за вријеме богослужења у олтар ушао шеф унутрашњих послова Среског народног одбора и саопштио свештенику да није пожељно да чита посланицу. Подсетио је свештеника да има дјецу и упозорио га.

О понижавању или боље рећи малтретирању свештеника Бањолучке епархије свједочи Живко Врховац, тада млади четник кога су власти стрпале у затвор. Живко Врховац у својим *Мемоарима* свједочи да су свештеници били затворени у тврђави Кастел кад је он тамо дошао, и да је њих 14 чекало на суђење. Било је шест православних, а осам римокатоличких свештеника. Од православних најчувенији је био свештеник Улетиловић, који је био из Бање Луке, а остали су били из околних мјеста. Послије пет мјесеци тамницења, командир га је изабрао за кочијаша, а кад је изашао ван зицина Кастела, видио је да су затворени свештеници упрегнути да вуку кола. Њих седам са обје стране руде, требало су да развозе дрва, по касарнама, са Бањолучког поља. Он је само требало да их тјера и чува да не побјегну. Врховац наводи да је прота Улетиловић био на врху руде и уздигнуте главе носио свој јарам кроз Господску улицу. Кад би мало изашли из центра, прота би почео да рже и рита се као коњ, да би показао народу како се комунисти иживљавају над људима. То је трајало пуних 20 дана.¹⁷

Послије рата први пут је прослављена слава Светог Тирила и Методија у селу Кршљама, срез босансконовски. На њој је присуствовао велики број вјерника, а свештеник Никодим Плавшић је служио литургију. У својој проповиједи свештеник је поменуо омладину у контексту пете заповијести

¹⁶ Исто, стр. 70.

¹⁷ Живко Врховац, *Мемоари командира Кокорске чете*, Бесједа, Бања Лука, 2002, стр. 209–210.

Божје, истичући како омладина треба да слуша и поштује своје родитеље и старије.¹⁸ Злонамјерно пренијета вијест да је свештеник вријеђао омладину изазвала је гњев код Милана Сенића, секретара СНО-а у Босанском Новом. На црквеном збору у Малој Рујишкој и на другим мјестима секретар је пред народом грдио свештеника Никодима узвикујући: „Да је тај поп сад овдје, њега би омладина убила“.¹⁹ Због напада и вређања проте Никодима, Црквена општина чађавичка упутила је жалбу Земаљској комисији за вјерска питања у Сарајеву. У њој се износи страдање проте Никодима у Првом и Другом свјетском рату, његов пристојан живот, као и то да није вријеђао омладину у својој проповиједи. Истом органу у Сарајеву упутио је жалбу Црквени суд Православне епархије бањолучке, због напада на вјерског функционера за рад који врши у законском оквиру.²⁰ Вјерска комисија случај је проследила Окружном народном одбору у Бањој Луци, да га испита и обавијести Предсједништво.²¹ Након спроведене истраге, Комисија за вјерска питања извијестила је Српско-православну општину чађавичку поводом случаја свештеника Никодима Плавшића. Ова комисија изнијела је мишљење да представници народних власти имају право да на јавним зборовима критикују вјерске органе уколико се они огријеше о прописе народних власти.²²

Напади на свештенике, малтретирања, привођења, као и осуђивања на дугогодишње казне наставиће се и у годинама које су слиједиле.

Скрнављење и рушење црквене имовине

Осим напада на свештенике Епархије, представници нове власти вршили су и скрнављење црквених објеката. О једном таквом догађају обавијестио је Свети архијерејски синод да су половином августа 1946. официри ЈА, Мирко Вранић и Ђуро Лукић пуцали у надгробни крст у порти цркве у Стројицама (срез јајачки). Поводом овог кривичног дјела Синод је обавијестио Државну комисију за вјерска питања 30. септембра 1946, како би надлежне власти кривично гониле поменуте војнике.²³

¹⁸ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Жалба Црквене општине Чађавица Предсједништву Владе НРБиХ, Земаљској комисији за вјерска питања, од 15. јуна 1946.

¹⁹ Исто.

²⁰ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Жалба Црквеног суда Епархије бањолучке Предсједништву Владе НРБиХ, Земаљској комисији за вјерска питања, од 18. јуна 1946.

²¹ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмо Предсједништва Владе НРБиХ Окружном народном одбору Бања Лука од 29. јуна 1946.

²² АБиХ, КВП, к. бр. 1, Извјештај Вјерске комисије Српско-православној црквеној општини чађавичкој Босански Нови од 10. августа 1946.

²³ Вељко Ђурић Мишна, *Летопис Српске православне цркве 1945–1958*, књ. 2, стр. 790.

Са војском је имала проблема и Црквена општина бањолучка. Наиме, војници пекарске чете порушили су ограду тек ограђеног православног гробља (Васиљева башта) у Бањој Луци. Гробље је ограђено уз велика материјална одрицања, а војници су 2. августа порушили један дио ограде. Црквена општина упутила је жалбу 16. августа 1946. Команди 27. дивизије, због причињене материјалне штете, а и да се забрани војницима прелазак преко ограде.²⁴

Узурпација црквене имовине

Осим свештенства, које је било на мети комунистичке власти, иста судбина задесила је и црквену имовину Бањолучке епархије. Комунисти су у току рата узурпирали црквене објекте за своје потребе, а после рата нова власт наставила је са узурпацијом парохијских домова и других црквених објеката на подручју цијеле епархије.

Бањолучка епархија је у Прањавору посједовала зграду са двориштем коју је Срески народни одбор тога мјеста запосјео без дозволе представника црквене власти и у њу 1. октобра 1945. смјестио народну основну школу. Порушени су унутрашњи зидови да би се добиле учионице, а двориште је претворено у игралиште. Црквени суд Епархије бањолучке упутио је молбу Одјељењу за просвјету Окружног народног одбора у Бањој Луци. У њој се износи да је Срески народни одбор у Прањавору знао да је у згради постојала једна просторија која је била освештана за цркву 1939. и да се она не може употребљавати у лаичке профане сврхе. Затим, да је под хипотеком и да епархија мора да плаћа порез на некретнине. На крају, Црквени суд умољава Окружни народни одбор да посредује код Среског народног одбора да се правилним путем установи и плати најамнина од запосједања зграде.²⁵

Како су окупатори 1941. срушили православну цркву у Котор Варошу, православни живаљ је остао без богомоље у овом граду. Кад се 1945. вратио парох которварошки, прво је хтио да оспособи једну салу у парохијском дому за обављање богослужења. Међутим, до те сале није могао да дође јер ју је Срески народни одбор овог града узео за одржавање кино представа и других приредби.²⁶

Сличан случај догодио се у Босанском Новом, у којем је у току рата срушена црква. Кад се вратио свештеник на парохију, молио је Градски народни одбор да му дозволи да у једној од двије црквене зграде врши

²⁴ АЕБЛ, ф. бр. 2, Жалба СПЦО Бања Лука Команди 27. дивизије од 16. августа 1946.

²⁵ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Молба Црквеног суда Епархије бањолучке Одјељењу за просвјету Окружног народног одбора у Бањој Луци од 25. априла 1946.

²⁶ АБиХ, КВП, к. бр. 2, Жалба Црквеног суда Епархије Вјерској комисији БиХ од 1. децембра 1950.

богослужење. Одбор му није могао изаћи у сусрет јер је у једној згради била смјештена гимназија и основна школа, а у другој војска.²⁷

Проблем са локалним властима имала је парохија у Рибнику, срез кључки. Наиме, Мјесни народни одбор у Горњем Рибнику одлучио је да на црквеном земљишту подигне просвјетни дом за омладину, на мјесту гдје је била црквена кућа коју је окупатор срушио у борбама током 1944. Поводом овог случаја Црквени суд Епархије бањалучке обратио се молбом Окружном народном одбору у Бањој Луци тражећи да заштити црквену својину од поменутог мјесног одбора.²⁸ О овим конкретним случајевима узурпације црквене имовине Црквени суд обавијестио је и Вјерску комисију у Сарајеву.²⁹ Вјерска комисија је о оба наведена случаја писменим саопштењем обавијестила Црквени суд Бањолучке епархије 29. маја 1946. У саопштењу се наводи да је СНО у Прњавору дужан да са Епархијом склопи најамни уговор, те да је дужан да плаћа најамнину од дана запосједања зграде. Затим, да без дозволе црквених власти не може изводити никакву адаптацију објекта. Што се тиче подизања дома за омладину у Рибнику, комисија износи да земљиште као градилиште не спада под удар аграрне реформе, а ако се ради о аграрном земљишту, није МНО надлежан да доноси никакво рјешење, већ окружна аграрна комисија.³⁰

Српска православна црквена општина бањолучка жалила се Управном одјељењу Окружног народног одбора у Бањој Луци 10. септембра 1945, због узурпације зграде у Улици 4, број 2. Окружни народни одбор Бања Лука у црквеној згради одржава курсеве милиције. За потребе милиције запосједнут је цијели први спрат, са шест великих соба и предсобља. На другом спрату заузет је стан са три собе, за комесара поручника Теофика Кобашлића. Такође, у дворишту исте зграде, заузете су четири собе, које су им служиле за кухињу, трпезарију и кухињско спремиште.³¹

Иста општина жалила се Одјељењу за социјалну политику Окружног народног одбора у Бањој Луци, због заузимања црквене зграде у Улици 4, у бившој основној школи. Поменуто одјељење заузело је све просторије и попунило их потребним инвентаром за отварање Дома за преноћиште инвалида.³²

²⁷ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Жалба СПЦО Босански Нови Вјерској комисији БиХ од 9. јула 1947.

²⁸ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Молба Црквеног суда Епархије бањолучке Окружном народном одбору у Бањој Луци од 26. априла 1946.

²⁹ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Представка Црквеног суда Епархије бањолучке Земаљској комисији БиХ за вјерска питања у Сарајеву, од 28. априла 1946.

³⁰ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмено саопштење Вјерске комисије Црквеном суду Епархије бањолучке од 29. маја 1946.

³¹ АЕБЛ, ф. бр. 1, Жалба СПЦО у Бањој Луци Управном одјељењу ОНО у Бањој Луци од 10. септембра 1945.

³² АЕБЛ, ф. бр. 1, Жалба СПЦО у Бањој Луци Одјељењу за социјалну политику ОНО у Бањој Луци од 10. септембра 1945.

У кућу ове црквене општине у алеји Југословенске армије бр. 2 уселио се Хамдија Куленовић, избјеглица из Бихаћа. У њој је прије рата становао службеник Епархије Милан Мачкић. Након повратка из избјеглиштва није могао да уђе у стан, јер Хамдија Куленовић није хтио да се исели. Поводом овог случаја Црквена општина обратила се Одсјеку за станове ГНО Бања Лука, да се Мачкићу врати стан у кући Црквене општине.³³

Узурпација црквених објеката за потребе нове власти настављена је и у годинама које су долазиле.

Спор око црквеног земљишта Јабучик у Бањој Луци

Хришћанска црква је одувijek подизала богомоље (храмове) на костима својих мученика. Тако је и Српска православна црква, тачније Бањолучка епархија, подигла храм у центру Бање Луке, на мјесту Јабучик, гдје су страдали њени вјерници.

Црквена општина је прије Другог свјетског рата тежила да купи баш то земљиште, због тога што су ту у првој половини 19. вијека набијени на колац и мученички пострадали православни Срби, учесници Машићке буне. Црква је подигнута на костима мученика палих за вјеру и отачаство. За куповину земљишта и за градњу цркве Црквена општина утрошила је сав иметак који је стицала и штедела 60 година.³⁴ С обзиром на то да је пројекат градње био веома скуп, Црквена општина обратила се за помоћ државним органима и краљу Александру. Зидане Саборног храма било је један од највећих и најзначајнијих градитељских подухвата Српске православне цркве у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, тј. Краљевини Југославији.³⁵

Подигнути Саборни храм као ријетко архитектонско дјело био је украс града и цијеле Босанске Крајине. У априлу 1941. године Нијемци су бомбом оштетили олтарски свод, а усташе су га порушиле до темеља. Грађевински стручњаци изјаснили су се да цркву није потребно рушити јер се оштећења могу поправити и да здању с те стране не пријети опасност.³⁶ Послије насилног рушења Саборног храма скинута су звона, а цигла и

³³ АЕБЛ, ф. бр. 3, Молба Црквене општине Бања Лука Одсјеку за станове ГНО Бања Лука од 24. марта 1947.

³⁴ АЕБЛ, ф. бр. 2, Молба Црквене општине Окружном народном одбору од 2. априла 1946.

³⁵ Горан Латинковић, *Српска православна црква у Босанској Крајини (1918–1941)*, Бања Лука 2006, стр. 83–87.

³⁶ Без обзира на то што су инжењери Боровница и Вулић изнијели стручно мишљење да се храм може поправити, Виктору Гутићу било је важније мишљење Фрање Микуша, који је рекао да храм треба срушити. Послије овог донесено је рјешење да се храм руши, иако су други инжењери дали изјаве да ће рушење коштати више него поправка цркве. *Гласник Српске православне цркве* бр. 4, 1953, стр. 66.

други грађевински материјал су разнесени. Послије рата звона су пронађена у Јасеновцу (на подручју логора) захваљујући Проки Кукићу и Милету Видаковићу из Јасеновца.³⁷ Остаци грађевинског материјала са храма (цигле, мермерне плоче и др.) разлијели су кочијаша, који су их продавали грађанима Бање Луке.³⁸

Православни вјерници су одмах по ослобођењу Бање Луке хтјели да на том мјесту подигну неки видан, симболичан знак као спомен на бивши храм.³⁹ Одлучили су се на то јер је био прва жртва нанијета Србима, а и зато што по црквеним правилима сва мјеста на којима су порушени храмови треба да се означе видним знаком крста.⁴⁰

Проблеми са новим властима у вези са овим црквеним земљиштем почели су одмах послје рата. Наиме, Црквени суд Православне епархије бањолучке, обратио се 1945. Светом архијерејском синоду извјештајем у којем стоји да је без питања црквених власти, грађевинско предузеће почело са копањем рупе и стављањем дрвоног обелиска, а да је испред зграде Банског двора направљена трибина са које се држе говори народу који се скупља на простору негдашње цркве и порте. Поводом овог случаја, Синод се 13. децембра 1945. обратио Предсједништву Министарског савјета, наводећи да се двапут обратио Окружном народном одбору у Бањој Луци, тржећи да се мјеста порушених цркава обиљеже крстом. Затим се Савезна влада моли да нареди надлежним властима обустављање радова и подизање обелиска. Предсједништво Министарског савјета писало је 25. децембра Окружном народном одбору у Бањој Луци о Синодовом захтјеву, наводећи га у цјелини и захтијевајући обавјештење о проблему.⁴¹

Спор представника цркве са властима у вези са црквиштем наставио се и у 1946. години. Жеља представника Бањолучке епархије била је да се црквиште огради ниском оградом, а на мјесту гдје је био олтар да се подигне крст и спомен-плоча са сликом порушеног храма.⁴² На конкурс који је расписала Црквена општина прихваћена је понуда грађевинског предузетника Николе Бјелајца, по којој је требало да буде подигнут мермерни стуб са крстом на врху и спомен-плоча са сликом срушеног храма.⁴³ Црквена

³⁷ АЕБЛ, ф. бр. 2, Захвалница Црквене општине Проки Кукићу и Мили Видаковићу од 28. фебруара 1946.

³⁸ Црквена општина покренула је спор против Ивице Макора који је од кочијаша купио цигле и саградио дио куће. Ивица Макор, послје изгубљеног спора са Црквеном општином, морао је да плати сваку циглу по цијени коју је одредила техничка комисија јер се радило о веома скупој и квалитетној цигли.

³⁹ АЕБЛ, ф. бр. 2, Молба Црквене општине Градском народном одбору од 13. марта 1946.

⁴⁰ АЕБЛ, ф. бр. 2, Молба Црквене општине Окружном народном одбору од 2. априла 1946.

⁴¹ В. Ђурић, *н. д.*, књ. 2, стр. 587.

⁴² АЕБЛ, ф. бр. 2, Молба Црквене општине ГНО од 13. марта 1946.

⁴³ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквене општине Николи Бјелајцу, грађевинском предузетнику, од 22. марта 1946.

општина је 22. марта 1946. Грађевинском одјељењу Градског народног одбора саопштила своје намјере, као и жеље православног народа овог краја.⁴⁴ Одговор Градског народног одбора Црквеној општини услиједио је 30. марта 1946. године. У њему стоји да је на сједници градске скупштине одлучено да се на црквишту Јабучик подигне спомен-костурница у знак захвалности жртвама ослободилачког рата. Ову одлуку подржао је савјет угледних грађана Срба из Бање Луке, који је сазвао Градски одбор 29. марта 1946.⁴⁵ Окружном народном одбору је 2. априла поднесена жалба на одлуку Градског одбора у којој је изнијето да је црквиште власништво Црквене општине и да се на њему не може ништа градити осим цркве. Без Епархијског управног одбора и одобрења Патријаршијског савјета Црквена општина не може да отуђи своје земљиште. Наводећи да поменути одбор има довољно свог земљишта које би било погодно за градњу костурнице, Црквени одбор позвао се и на то да је приватна својина загарантована Декларацијом на другом засједању ЗАВНОБИХ-а.⁴⁶ Умјесто одговора на жалбу, на црквишту је одбор АФЖ-а Бање Луке посијао траву а 10. јула почело се са довожењем четвртастих камених блокова. Црквена општина се обратила државном тужиоцу да заштити њену својину износећи да је црквиште у њеном власништву.⁴⁷ Одговор Јавног тужилаштва Бањолучког округа стигао је 23. јула са оправдањем да нису у могућности да зауставе довожење камења на црквиште и обуставе радове.⁴⁸ Са истом жалбом Црквена општина обратила се Вјерској комисији при Пресједништву Владе БиХ износећи да се од 13. јула почело са копањем и ужурбаним радом у смјенама на подизању споменика.⁴⁹ У међувремену, 15. маја Окружна аграрна комисија у Бањој Луци донијела је одлуку да земљишни посјед СПЦО Бања Лука не спада под удар аграрне реформе.⁵⁰

С обзиром на то да се са радовима наставило без дозволе Црквене општине, она се обратила највишим представницима власти у Београду и Сарајеву, и то: администратору Бањолучке епархије епископу зворничко-тузланском Нектарију, Светом архијерејском синоду СПЦ-а, Бранку Чубриловићу, Марку Вујачићу, Јосипу Брозџу Титу, предсједнику Контролне комисије за БиХ Осману Карабеговићу, јавном тужиоцу и другима.⁵¹ Обраћање

⁴⁴ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Грђевинском одјељењу ГНО, од 22. марта 1946.

⁴⁵ АЕБЛ, ф. бр. 2, Одговор ГНО СПЦО Бања Лука од 30. марта 1946.

⁴⁶ АЕБЛ, ф. бр. 2, Жалба Црквене општине Окружном народном одбору од 2. априла 1946.

⁴⁷ АЕБЛ, ф. бр. 2, Жалба Државном тужиоцу од 11. јула 1946.

⁴⁸ АЕБЛ, ф. бр. 2, Јавно тужилаштво Бањолучког округа СПЦО Бања Лука од 23. јула 1946.

⁴⁹ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Жалба Вјерској комисији при Предсједништву Владе БиХ од 15. јула 1946.

⁵⁰ АРС, Оформљени фонд аграрне реформе и колонизације, Арик бр. 102-2-1946.

⁵¹ АЕБЛ, ф. 2, Писмо архијерејског замјеника Јове Давидовића епископу зворничко-тузланском Нектарију, администратору Бањолучке епархије.

Синода СПЦ-а Земаљској комисији за вјерске послове при Предсједништву Владе НРБиХ 18. јула у вези са проблемом црквишта остало је без резултата.⁵²

Међутим, рад на подизању споменика настављен је и поред свих поднесених жалби. Будући да се радило у смјенама, градња је била при крају јер је споменик требало да буде завршен до 27. јула за прославу дана устанка у БиХ.

Настојећи да ријеше проблем представници Градског народног одбора позвали су 23. јула свештенике Јову Давидовића и Ђорђа Врањешевевића да нађу споразумно рјешење. Признајући да су погријешили што раније нису преговарали, представници Градског народног одбора понудили су компензацију – одштету за земљиште. Споразум се морао постићи прије 27. јула, да би се народни празник прославио у што већој хармонији свих грађана, без обзира на вјеру и народност.⁵³ Свештеници су изјавили да они немају законска права да донесу овакву одлуку, па су предложили да се сазове сједница Повјеренства Бањолучке епархије. Сједница је сазвана 24. јула у 19 часова и на њој су били присутни чланови Повјеренства и представници власти. Под притиском и обећањем представника власти да ће дати адекватну цијену за земљиште, Повјеренство је пристало на споразум. Разлози због којих је прихваћена понуда били су: споменик је већ био завршен и нису га подизале само власти Бање Луке већ и државне власти. Такође, Повјеренство је увидјело да не може сачувати земљиште, а новац који добију могу да искористе за подизање новог храма на другом мјесту.⁵⁴ Црквена општина упутила је приједлог вишим црквеним властима да се спорно земљиште уступи државним властима уз компензацију – противриједност земљишта.⁵⁵ Своје задовољство због постигнутог споразума између Црквене општине и Градског народног одбора изразили су највиши представници власти у БиХ.⁵⁶ Процјену црквеног земљишта требало је да изврши комисија формирана од купаца и црквених власти.⁵⁷

Борба Бањолучке епархије, као и цијеле Српске православне цркве против бесправне узурпације земљишта на мјесту Јабучик трајала је без успјеха од завршетка рата па до августа 1946. године. Тако је Бања Лука

⁵² АБиХ, КВП, к. бр. 1, Обраћање Светог архијерејског синода Комисији за вјерска питања БиХ од 18. јула 1946.

⁵³ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо предсједника Црквене општине свештеника Ђорђа Врањешевевића Епархијском управном одбору, од 29. августа 1946.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквене општине Инспекторату Контролне комисије за округ бањолучки, од 25. јула 1946.

⁵⁶ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Предсједништва Владе БиХ СПЦО Бања Лука од 1. августа 1946.

⁵⁷ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквеног суда Епархије бањолучке СПЦО Бања Лука од 23. август 1946.

била без храма од 1941. до 1967, а богослужења су вршена у импровизованој капели у Владичанском двору, у то вријеме једином богослужбеном мјесту у граду.⁵⁸

Експропријација црквеног земљишта

Закон о аграрној реформи и колонизацији, који је Привремена народна скупштина изгласала 23. 8. 1945, био је један од првих Закона који је донијела нова власт.⁵⁹ Почетком 1946. донесен је Закон о аграрној реформи и колонизацији за територију Босне и Херцеговине.⁶⁰ Закон је спроводило Министарство пољопривреде и сточарства уз сарадњу органа народне власти. Поред поменутог министарства, основане су окружне аграрне комисије (при окружним народним одборима), среске аграрне комисије (при среским народним одборима), градске аграрне комисије (при градским народним одборима), мјесне аграрне комисије (при мјесним народним одборима), мјесни народни одбор и зборови аграрних интересената. Све набројане комисије почеле су са радом почетком марта 1946. године.

Одузимање црквеног земљишта вршиле су окружне аграрне комисије, јер се дио оваквих посједа налазио у више срезова. Аграрна реформа тешко је погодила Српску православну цркву, самим тим и Бањолучку епархију. Та реформа значила је одузимање имања манастирима и парохијама, тј. њихово економско слабљење.⁶¹ Сљедећи примјери вјерно одсликавају тадашњу реалност на терену Бањолучке епархије.

Црквеној општини Србац аграрна комисија при мјесном одбору одузела је двије трећине земље и три зграде које су се налазиле на црквеној земљи. Ова општина имала је око 115 дунума земље и три зграде (једну велику у којој је био црквени дом и двије мање). Осим тога, Црквена општина дала је појединцима мање комаде свог земљишта да на њему подигну куће и остале потребне зграде, а да цркви плаћају само закупнину на земљиште. Епархијски црквени суд тражио је од Земаљске комисије за вјерска питања да се поништи рјешење од 27. марта аграрне комисије при Мјесном одбору у Српцу, о одузимању црквених зграда, а да се у погледу одузимања обрадиве земље има у виду да терет издржавања свештеника

⁵⁸ Падом комунистичког система и захваљујући разумијевању нове власти у Републици Српској, Црквеној општини бањолучкој дата је дозвола за обнову порушеног храма а споменик палим борцима пренесен је на другу локацију. Изградња новог храма Христа Спаситеља, на темељима страдалног Саборног храма Свете тројице, отпочела је 17. октобра 1993, освештањем темеља које је обавио патријарх Павле. *Шематизам Епархије бањолучке, н. д.*, стр. 174.

⁵⁹ Р. Радић, *н. д.*, стр. 179.

⁶⁰ *Службени лист ФБиХ*, бр. 2 од 9. 1. 1946.

⁶¹ В. Ђурић, *н. д.*, књ. 2, стр. 543.

и одржавања цркве пада на Црквену општину.⁶² Одговор Вјерске комисије био је позитиван, са образложењем да је Мјесни народни одбор Србац неправилно и ненадлежно донио одлуку о одузимању црквене имовине. Будући да је за правна лица задужена окружна аграрна комисија, Вјерска комисија предлаже незадовољној странци да се жали Министарству пољопривреде и сточарства.⁶³ У међувремену, Окружна аграрна комисија у Бањој Луци одржала је 10. јуна јавну аграрну расправу по предмету експропријације земљишног посједа Црквене општине Србац. На темељу исказа свједока и саслушања аграрних интересената и представника Црквене општине донијела је одлуку о одузимању црквене земље. Од Црквене општине Србац одузет је земљишни посјед од 40 дунума и додијељен безземљашима. У одлуци још стоји да се Црквеној општини Србац оставља остали земљишни посјед за потребе цркве, црквено двориште и гробље.⁶⁴ Поводом ове одлуке Црквена општина Србац упутила је жалбу Министарству пољопривреде и сточарства. У жалби се наводи да се на одузетом земљишту на којем су бескућници подигли своје куће налазе и двије куће које је подигла црквена општина. У наставку жалбе моли се поменуто министарство да поништи претходну и донесе нову одлуку, у којој ће Црквеној општини остати ове двије куће.⁶⁵ Истом министарству Црквена општина послала је надопуну жалбе наводећи да она нема више од 100 дунума обрадиве земље те јој се не треба ништа одузети.⁶⁶ Министарство пољопривреде и сточарства донијело је одлуку да се жалба Црквене општине Србац одбија, а одлука Окружне аграрне комисије у Бањој Луци остаје на снази.⁶⁷

На удару Окружне аграрне комисије у Бањој Луци био је и земљишни посјед Црквене општине Ситнеши. Одлуком поменуте комисије, од 197 дунума колико је имала ова општина прије аграрне реформе оствљено јој је 96 дунума.⁶⁸

У Лакташима је 4. маја 1946. године одржана расправа Окружне аграрне комисије поводом одузимања земљишног посједа СПЦО у Кукуљима. Ова црквена општина имала је земљишни посјед од 121 дунума земље. Одлуком поменуте комисије од 4. јуна, Црквеној општини у Кукуљама експроприсана је обрадива земља површине 71 дунум. Земљиште је одузето без икакве одштете, у корист земљишног фонда аграрне реформе. За

⁶² АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмо Црквеног суда Епархије бањолучке Вјерској комисији БиХ од 26. априла 1946.

⁶³ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Одговор Вјерске комисије Црквеном суду Бањолучке епархије од 29. маја 1946.

⁶⁴ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 380-2-1946, Одлука.

⁶⁵ АРС, ОФАРИК, Жалба СПЦО Србац Министарству пољопривреде и сточарства.

⁶⁶ АРС, ОФАРИК, Надопуна жалби од 17. 8. 1946. године.

⁶⁷ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 24.691/1946, Одлука.

⁶⁸ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 373-2-1946, Одлука.

црквено двориште, гробље и за издржавање цркве остављено је 50 дунума земљишног посједа на мјесту гдје ће то одредити надлежна комисија.⁶⁹

Седмог маја 1946. у Приједору, Окружна аграрна комисија одржала је расправу о предмету експропријације земљишног посједа СПЦО у Приједору. На расправи је изнесено да Црквена општина Приједор има земљишни посјед од 132 дунума и пет зграда. Комисија је донела одлуку да се овој црквеној општини одузима 77 дунума у корист земљишног фонда аграрне реформе и колонизације. Цркви је остављено само 55 дунума земљишта за гробља и црквено двориште.⁷⁰ На ову одлуку Црквена општина жалила се Министарству пољопривреде и сточарства износећи да је само њено земљиште дошло под удар аграрне реформе, а не и земљиште друге двије вјеске заједнице, да Црквена општина нема пет већ четири зграде и ако се одузме 77 дунума земаљшта, гдје ће се сахрањивати житељи српско-православне вјероисповијести за 10 или 15 година.⁷¹

Земљишни посјед СПЦО у Кљевцима, срез Сански Мост, био је предмет расправе Окружне аграрне комисије одржане 8. маја у Санском Мосту. Изнесено је да ова црквена општина има 123 дунума земље, као и да је црква порушена у рату и да не постоји вјероватноћа и могућност да се ускоро обнови. На основу изнијетих чињеница, Комисија је донијела одлуку о одузимању 113 дунума земље. СПЦО у Кљевцима остављено је само 10 дунума земљишног посједа за црквено двориште и гробље.⁷²

Окружна аграрна комисија одржала је 11. маја 1946. године у Босанском Новом јавну расправу у вези са експропријацијом земљишног посједа Црквене општине у овом граду. На расправи је изнесено да Црквена општина посједује земљишни посјед површине 61 дунум, да се од прихода са тог земљишта издржава и да јој је за вријеме рата срушена црква. Послије ове расправе комисија је 23. јуна донијела одлуку да се од СПЦО у Босанском Новом одузме 31 дунум у корист земљишног фонда аграрне реформе и колонизације.⁷³ На ову одлуку Црквена општина уложила је жалбу Министарству пољопривреде и сточарства. У благовремено поднијетој жалби наводи се да је већи дио земљишта био под храстовом шумом, која је за вријеме рата исјечена, а да је обрадива земља давана чувару гробља као накнада за његов рад.⁷⁴ Министарство је одбило жалбу Црквене општине у

⁶⁹ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 242-2-1946, Одлука.

⁷⁰ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 257-2-1946; Од АРСБЛ, ОФАРИК, Арик бр. 270-2-1946, Одлука.

⁷¹ АРС, ОФАРИК, Жалба Управног одбора СПЦО у Приједору Министарству пољопривреде и сточарства, од 2. јула 1946.

⁷² АРС, ОФАРИК, Арик бр. 261-2-1946, Одлука.

⁷³ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 270-2-1946, Одлука.

⁷⁴ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 24692/46.

Босанском Новом и оставило на снази одлуку Окружне аграрне комисије од 23. јуна 1946.⁷⁵

У вези са земљиштем које је у посједу СПЦО Бања Лука расправљала је Окружна аграрна комисија 15. маја у Бањој Луци. Ова црквена општина имала је земљишни посјед од 103 дунума, од тога 20 дунума неплодног, а 83 дунума обрадивог земљишта. Одлука која је била донијета представљала је праву ријеткост јер је поменутој општини остављен земљишни посјед који је имала и прије аграрне реформе.⁷⁶

Ријеткост је представљала и одлука Окружне аграрне комисије од 8. августа донесена поводом експропријације црквеног земљишта СПЦО Драксенић, срез Босанска Дубица. Комисија је донијела одлуку да земљишни посјед ове црквене општине не потпада под удар аграрне реформе.⁷⁷

Експропријација земљишта на цијелој територији Бањолучке епархије настављена је и у наредним годинама.

Обнова црквеног живота

Црквени живот Епархије бањолучке био је прекинут ратом, а да би једна епархија могла да функционише, неопходно је да има своју јерархију, храмове и вјерни народ. Убиством владике Платона и свештеника, одласком великог броја свештеника за вријеме рата, као и ликвидацијом оних неподобних послје рата, јерархија је била скоро уништена. Као и свештеници, тако су и храмови били жртве окупације: велики број цркава био је порушен и неупотребљив за богослужење. Православни народ који је живио на подручју Епархије био је масовно убијан у току рата и налазио се пред истребљењем. Кад се све ово узме у обзир, може се видјети да је Бањолучка епархија била у тешком положају послје рата.

Без обзира на све недаће које су задесиле Цркву на подручју Епархије бањолучке за вријеме рата и послје њега, доласком комунистичке власти она је покушала да се опорави и обнови црквени живот. За администратора Епархије постављен је епископ зворничко-тузлански Нектарије Круљ, а преостали свештеници настојали су да обављају своје црквене дужности.

Одмах по ослобођењу Бање Луке и повратку свештеника појавио се проблем богомоље за православне вјернике који живе у овом граду. Тако је протојереј Јово Давидовић оспособио за богослужење једну већу просторију у згради Митрополије. Ту малу капелу украсио је дио иконостаса

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 102-2-1946, Одлука.

⁷⁷ АРС, ОФАРИК, Арик бр. 265-2-46, Одлука.

из цркве Св. Ђорђа,⁷⁸ који је чувала све вријеме рата гђа Јелена Шипка. Освећење привремене богомоље извршио је 16. децембра 1945. прота Јово Давидовић, уз садејство двојице свештеника и једног ђакона. У том светом чину учествовало је преко 500 вјерника, грађана Бање Луке. Од тога дана редовно су се одржавале службе Божје, а приступило се и формирању црквеног хора.⁷⁹

Гроб митрополита бањолучког Василија (1908–1938)⁸⁰ оскрнављен за вријеме рата, уређен је и поправљен у току 1945. године.⁸¹

На приједлог администратора Бањолучке епархије, епископа Нектарија укинута су мисионарске парохије, хрваћанска, ресавачко-прњаворска и новодубравска.⁸² Остаци ових парохија придодати су сусједним парохијама.⁸³

Његово преосвештенство епископ зворничко-тузлански Нектарије, обављајући своје епископске дужности, одликовао је јереја Ђорђа Врањешевевића, пароха бањолучког, и Никодима Плавшића, пароха чађавичког, у чин протојереја, у марту 1946. У складу са одлуком Светог архијерејског синода од 22. марта 1946, епископ Нектарије упутио је 16. маја 1946. позив јереју Чедомиру Радуловићу да се врати на своју свештеничку дужност. Наиме, овај свештеник напустио је своје свештеничко-црквене дужности и без одобрења и сагласности архијереја прешао у свјетовну службу.⁸⁴

У канонску посјету Бањолучкој епархији владика Нектарије дошао је 8. марта 1946. Дочекао га је знатан број вјерника, иако нису знали тачно вријеме његовог доласка. У Недјељу православља владика Нектарије је прије свете литургије освештао новосаграђени звоник, на који су подигнута два нађена звона, од шест колико их је било на обје порушене цркве у Бањој Луци. У току ове посјете епископ Нектарије одржао је састанак са Повјеренством Црквене општине бањолучке, са свештенством Архијерејског намјесништва бањолучког, а предсједавао је и на сједници Епархијског

⁷⁸ Храм Светог великомученика Георгија, који је био на Петрићевцу у Бањој Луци, срушен је 1941. године.

⁷⁹ *Гласник Српске православне цркве*, бр. 1, 1946, стр. 15.

⁸⁰ Митрополит Василије сахрањен је 1938. у цркви Св. вмч. Георгија на Петрићевцу у Бањој Луци. Послије рушења овог храма земни остаци митрополита Василија пренесени су и сахрањени на гробљу ребровачке цркве у Бањој Луци.

⁸¹ *Гласник Српске православне цркве*, бр. 2, 1946, стр. 20.

⁸² Ове парохије основане су због колониста из Галиције, Украјинаца и Русина који су досељени за вријеме Аустро-Угарске на подручје Прњавора, али их је било и око Дервенте, Бање Луке и Приједора. Пред Други свјетски рат постојале су четири добро уређене парохије, са око 5.000 вјерника. У току рата у срезovima прњаворском, бањолучком и приједорском, под пријетњом силе и одизамања имања преведено је у унију око 5.000 православних Украјинаца и Русина. *Шематизам...*, стр. 389–391.

⁸³ *Гласник Српске православне цркве*, бр. 2, 1946, стр. 23.

⁸⁴ *Исто*, бр. 6, 1946, стр. 90–91.

савјета, првој послје марта 1941. године. Посљедњи дан његове посјете, 16. марта, епископ Нектарије одслужио је заупокојену литургију епископу Платону и другим побијеним Србима, након чега је одржао парастос и прелио гроб епископа Платона. Срдачно испраћен, владика Нектарије у подневним часовима напустио је Бањолучку епархију.⁸⁵

Откопавање посмртних остатака проте Душана Суботића,⁸⁶ обављено је 3. маја 1946. Посмртни остаци пренесени су на босанскоградишко гробље и положени у породичну гробницу. Знатан број вјерника дочекао је посмртне остатке проте Суботића, на челу са мјесним парохом Илијом Јовановићем. Послије помена на градишком гробљу, одржали су пригодне говоре прота Јово Давидовић и покојников рођак Рајко Малић. Након тога кости су положене на вјечни починак, у питомој равници Лијевча поља, за које је почивши прота Суботић живио, дјелао и умро.⁸⁷

Да су свештеници Епархије покушали да успоставе нормално стање и у финансијама, показује и одобрење буџета Епархије за 1946. годину добијено од Патријаршијског управног одбора.⁸⁸ Међутим, и поред усвојеног буџета за 1946, Епархија је била у тешкој материјалној ситуацији, што показује случај Црквене општине чађавичке. У овој парохији у селу Рудице, које се налази на путу Босански Нови – Бихаћ, била је зграда која је у току рата порушена заједно са црквом. У доњем дијелу зграде била је смјештена основна школа, са станом за учитеља, а на горњем спрату била је парохијска канцеларија са станом за свештеника. Ово село је страдало за вријеме рата, а у цијелој парохији срушено је више од 150 кућа. Црквена општина обратила се Народној скупштини БиХ да јој додијели новчану помоћ за обнову црквено-школске зграде.⁸⁹ Скупштина БиХ је 5. јануара 1946. разматрала овај случај и прослиједила га Влади, тачније Вјерској комисији, јер она није располагала никаквим кредитом за обнову порушених установа.⁹⁰ У међувремену, Црквена општина обратила се и Вјерској комисији за додјелу помоћи. Међутим, поменута комисија случај је прослиједила Министарству просвјете, са приједлогом да се изађе у сусрет

⁸⁵ Исто, бр. 7, 1946, стр. 106.

⁸⁶ Прота Душан Суботић убијен је заједно са владиком Платоном 5. маја 1941. Убиство је извршено по налогу злогласног стожерника Виктора Гутића, на 5-6 км, на путу Бања Лука – Котор Варош, а мртва тијела бачена су у ријеку Врбању. Ријека је тијело масакрираног проте избацила 24. маја, у селу Врбањи, гдје је и сахрањен. Видети: *Споменица православног свештеника 1941–1945*, Београд, 1960, стр. 137.

⁸⁷ *Гласник Српске православне цркве*, бр. 8, 1946, стр. 125.

⁸⁸ Исто, бр. 5, 1946.

⁸⁹ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Молба СПЦО у Чађавици Народној Скупштини ФБиХ од 31. децембра 1945.

⁹⁰ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмено обраћање Народне Скупштине, Вјерској комисији од 9. јануара 1946.

Црквеној општини.⁹¹ Министарство је обавијестило Вјерску комисију и Црквену општину чађавичку да није у могућности да додijели тражену помоћ за обнову црквено-школске зграде.⁹²

Поред материјалних проблема, Епархија је имала и невоље са вјеронауком. У извјештају Црквеног суда Вјерској комисији од 24. априла 1946. године, Епархија бањолучка имала је само два свештена лица која су предавала вјеронауку.⁹³ С обзиром на то да је вјеронаука постепено избацивана из школа разним законима и уредбама,⁹⁴ Епархија је настојала да се прилагоди новонасталој ситуацији. Због тешких материјаланих прилика, Црквена општина бањолучка обратила се Управном одбору Епархије бањолучке да сама издржава своје вјероучитеље. Црквена општина имала је само два вјероучитеља, и то Ђакона Илију Адамовића за средње, и проту Мирка Мацуру за основне школе. Извјештавајући о овоме, Црквена општина моли епархијске или црквене власти да се вјерска настава уредно обавља и дјеца вјерски васпитавају.⁹⁵ Повјеренство Епархије, на сједници одржаној 1. фебруара 1946, донијело је закључак да се одобри Црквеној општини бањолучкој да сама издржава своје вјероучитеље.⁹⁶ Међутим, пошто ова црквена општина није располагала потребним новцем за плаћање својих вјероучитеља, ријешила је да прикупљањем добровољних прилога⁹⁷ од својих вјерника омогући ово исплаћивање. За донесену одлуку Црквена општина је затражила одобрење од Свете Ђорђевића, начелника Одсјека унутрашњих послова у Бањој Луци.⁹⁸ Послије усменог стигло је и писмено одобрење градских власти да се добровољни прилози за потребе вјеронауке

⁹¹ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмено обраћање Вјерске комисије Министарству просвјете од 20. маја 1946.

⁹² АБиХ, КВП, к. бр. 1, Писмени одговор Министарства просвјете Вјерској комисији од 23. маја 1946.

⁹³ АБиХ, КВП, к. бр. 1, Подаци о стању појединих конфесија Вјерској комисији од 24. априла 1946.

⁹⁴ Опширније о укидању вјеронауке у школама видети код Радмиле Радић, у књизи *Држава и верске заједнице 1945–1970*, стр. 188–195. и Ђока Слијепчевића у 3. књизи *Историја Српске православне цркве*, стр. 195–198.

⁹⁵ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквене општине бањолучке Епархијском Управном одбору од 22. јануара 1946.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Српска православна црква била је лишена скоро свих прихода из којих је до тада подмиривала своје потребе. Налазећи се скоро у безизлазној материјалној ситуацији и остављена сама себи без помоћи државе, Црква је била принуђена да тражи друге изворе за своје издржавање. Као што је увијек кроз историју црпила своју животну снагу у вјери и љубави свог православног народа, тако је и тад била принуђена да се обрати свом народу за помоћ. Тако је Патријаршијски управни одбор СПЦ-а 26. јануара 1946. послао упутство за скупљање добровољних прилога за потребе СПЦ-а свим епархијским управним одборима и архијереским намјесницима.

⁹⁸ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо СПЦО Бањолучке Одсјеку унутрашњих послова при ГНО у Бањој Луци од 24. септембра 1946.

могу сакупљати само на подручју града Бање Луке, у трајању од 9. октобра до 31. децембра 1946. године.⁹⁹ Будући да епархија није имала других извора из којих би се могла издржавати, Црквени суд епархије послао је упутство за сакупљање прилога свим парохијским управама и црквеним општинама.¹⁰⁰

У древној Цркви постојали су крсни ходови кроз градове, села, поља, на изворе, а посебно их је било у вријеме великих суша, киша, ратова, епидемија итд. Дакле, у традицији Цркве литије нису никаква новост, а сам обред литије је литургичко-молитвени чин, који је тачно прописан. У Босанској Крајини литије су се одржавале од Васкрса до Велике Госпојине и звале су се *пољске литије*. Поред пољских, постојале су и: *бадњачарска поворка, богојављенска литија, литија за Врбицу*.¹⁰¹ Као и увијек, тако и на празник Богојављења 1946, Црквена општина бањолучка хтјела је да обави велико водоосвећење на мосту врбаском па је о овом писменим путем обавијестила Управно одјељење ГНО у Бањој Луци. У обавјештењу се износи вријеме и мјесто поласка поворке, улице којима ће проћи до моста и након обављеног чина, те куда ће се вратити. Извјештавајући о литији, представници ове црквене општине још моле градске власти да се обезбиједи ред приликом проласка поворке.¹⁰² Исти случај поновио се и за одржавање литије на Врбицу, исте године. Наиме, ова општина обавјестила је Одсјек за унутрашње послове ГНО у Бањој Луци да ће се на Лазареву суботу носити Врбица од постојеће цркве до црквишта на Петрићевцу и назад.¹⁰³

Да је о свему што се дешавало у Цркви требало прво извијестити власти показује и примјер сазива грађана православне вјероисповијести у згради бивше митрополије у Бањој Луци. Састанак је сазвало Повјеренство Црквене општине бањолучке, због тешког стања и отежаног рада самог Повјеренства.¹⁰⁴ Узрок лошег рада био је у томе што су неки од чланова отпутовали из Бање Луке, неки се разбољели од тешких болести, а неки због преоптерећености својих послова дошли у немогућност да раде на пословима црквене општине. Састанак грађана одржан је 1. децембра 1946, и било је присутно око 30 лица. На састанку је одлучено да се Повјеренство

⁹⁹ АЕБЛ, ф. бр. 2, Одговор Одсјека унутрашњих послова при ГНО у Бањој Луци СПЦО Бања Лука од 9. октобра 1946.

¹⁰⁰ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквеног суда Бањолучке епархије свим парохијским управама и црквеним општинама у Епархији бањолучкој од 30. новембра 1946.

¹⁰¹ Димшо Перић, „Црквене литије у периоду од 1945. до 1992. године“, *Гласник СПЦ*, бр. 12, 1992, стр. 217–219.

¹⁰² АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмено обавјештење Црквене општине бањолучке Управном одјељењу ГНО у Бањој Луци од 17. јануара 1946.

¹⁰³ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмено обавјештење Црквене општине бањолучке Одсјеку за унутрашње послове ГНО у Бањој Луци, од 11. априла 1946.

¹⁰⁴ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмено обавјештење Црквене општине бањолучке Одсјеку унутрашњих послова ГНО у Бањој Луци, од 28. новембра 1946.

прошири са пет на 20 чланова, који ће се редовно звати на сједнице. О овим одлукама и са молбом за њихов благослов, обавијештен је администратор Епархије епископ Нектарије.¹⁰⁵

Пред крај 1946. године владика зворничко-тузлански Нектарије, као администратор Епархије, упутио је писмо свим парохијским управама и црквеним општинама у Епархији бањолучкој. У писму се препоручује свештенству да се празник Светог Саве и ове као и ранијих година што свечаније прослави: да се на тај дан у свим црквама одрже свечана богослужења, послџје литургије да се обави резање славског колача и освештање кољива уз пјевање химне светом Сави, са рецитовањем пригодних пјесама и ако постоји могућност, да се и ван црква обави ова прослава на досад уобичајени начин. Поред овог, владика наводи да се, као и прошле године, скупља прилог за богословије.¹⁰⁶

С обзиром на то да је у току рата велики број православних вјерника из различитих разлога морао прећи у римокатоличку вјеру, непосредно послџје рата један дио њих хтио се вратити православљу. Повратак у православну вјеру подразумијевао је писмено обраћање црквеној општини. На сваки поднесени захтјев свештеници Бањолучке епархије одговорили би позитивно и обавили би црквени обред враћања у православље.¹⁰⁷

Осим чина обраћања у православну вјеру, свештеници Епархије обављали су накнадна опојавања и прелијевање гробова погинулим борцима који су сахрањени без црквеног обреда.¹⁰⁸ Од црквених обреда у Бањој Луци је у 1945. години обављено 16 сахрана и склопљено 14 бракова. У околним селима Дракулић, Шарговац и Павловац у току 1945. склопљена су такође три брака.¹⁰⁹

На обнову црквеног живота утицао је мали број свештеника у цијелој Бањолучкој епархији. На 107 парохија колико је имала Епархија било је 57 свештеника, од којих су двојица били запослени и на раду у Црквеном суду. На обављање црквених дужности дјелимично је утицала и њихова старосна доб. У Епархији махом су били старији свештеници. Тако су преко 55

¹⁰⁵ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо Црквене општине бањолучке Епархијском управном одбору од 3. децембра 1946.

¹⁰⁶ АЕБЛ, ф. бр. 2, Писмо администратора Епархије бањолучке епископа зворничко-тузланског Нектарија свим парохијским управама и црквеним општинама у Бањолучкој епархији, од 25. новембра 1946.

¹⁰⁷ У Архиву Бањолучке епархије аутор је пронашао неколико увјерења о поновном враћању у православну вјеру насилно покатоличених вјерника.

¹⁰⁸ АЕБЛ, ф. бр. 1, Писмо Црквеног суда Епархије Црквеној општини бањолучкој од 26. октобра 1945. да се одобрава накнадно опојавање и прелијевање гроба Бранка Прокопића, на молбу његове мајке Зорке Прокопић.

¹⁰⁹ АЕБЛ, ф. бр. 1, Извјештај СПЦО Бања Лука Статистичком одејку ГНО Бања Лука, од 20. фебруара 1946.

година имали бањолучки свештеници Јово Давидовић (56) и Ђорђе Врањешевић (59), као и службеници Епархије Саво Самарција (58) и Перо Драгичевић (61). Нешто млађи био је Бранимир Давидовић (42), секретар Црквеног суда и привремени парох пискавички.¹¹⁰

Најтежи период обнове црквеног живота прошао је. Свештеници ће наставити и у наредним годинама обнову на цијелој територији Епархије. Доласком владике Костића 1947. црквени живот мало је добио на снази.

Summary

The Banjaluka Eparchy and the New Authorities 1945–1947

Key words: Eparchy of Banja Luka, the clergy, church community, Church, parish, priest, agrarian commission, expropriation, new state authorities

After great suffering and heavy losses in WWII, the Banjaluka bishopric faced new crucible after the accession of the new atheist government. Immediately after the war priests of the Banjaluka bishopric were targeted by the authorities. Thus parts of the priests were killed by the authorities, part was registered as missing and part remained in Serbia. Priests who remained in their parishes were subject to arrests, punishments and various forms of pressure and humiliation. Apart from the clergy, the church property was also targeted. The new authorities usurped church buildings and expropriated ecclesiastical estates within the framework of the agrarian reform. Together with the administration of the bishopric and Zvornik-Tuzla bishop Nektarije, the clergy of the Banjaluka bishopric tried to renew ecclesiastical life. Apart from the vacant bishop's seat since 1941, other factors also affected the renewal of ecclesiastical life: lack of priests and their age, a large number of unusable church buildings, government pressure etc.

¹¹⁰ АЕБЛ, ф. бр. 1, Списак личних података о свим вјерским дужносницима на подручју града Бања Лука, Црквена општина – Одејеку за унутрашњу политику ГНО Бања Лука од 10. децембра 1945.